

16.568

10
1970

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
DUNÁNTÚLI TUDOMÁNYOS INTÉZET

KÖZLEMÉNYEK

10

ERDŐSI FERENC

A MAGYAR SÖRIPAR FÖLDRAJZI PROBLÉMÁI

Pécs, 1970

*A Magyar Tudományos Akadémia
Dunántúli Tudományos Intézete
tisztelettel megküldi kiadványát*

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.
DUNÁNTÚLI TUDOMÁNYOS INTÉZETE
KÖZLEMÉNYEK
10.

ERDŐSI FERENC
A MAGYAR SÖRIPAR FÖLDRAJZI PROBLÉMÁI

Pécs, 1970.

I. A magyarországi gyáripari méretű söripar kialakulása és fejlődése

A nagyüzemi sörgyártás kialakulása hazánkban is elválaszthatatlan a gépi erővel dolgozó nagyipar kibontakozásától és általános fejlődésétől. Ez a kapcsolat nemcsak a sörfőzés technológiájának fejlődésében, hanem a lakosság jelentékeny részének - az urbanizáció által - megváltozott életmódjával befolyásolt nagyobb sörfogyasztásban is kimutatható.

Hazánk söripara fejlődésének 1890-től végbement felgyorsulásában döntő szerepe volt az Európa-hirű és nagymennyiségű bortermő szőlőkultúra tönkremenésének. Magyarországon 1887-ben kezdődött a filoxéra szélesebbkörű elterjedése, pusztítása az 1890-es évek elején volt a legkiterjedtebb.

Az 1. ábrán feltüntettük a hazai must és sörtermelés alakulását, amelyen megfigyelhető a két italféleség termelésének ellentétes mozgása. 1891-ben a must /bor/ termelés hirtelen visszaesésére /a fejenkénti borfogyasztás az 1885 évi 29 liter/főről 1898-ra 8,9 literre esett vissza - MIKLÓS Á. 1967./ a sörtermelés egy év alatti duplájára emelkedéssel reagált, sőt néhány év múlva már új, nagykapacitású vidéki és budapesti sörgyárakat is építettek. /Jellemző pl., hogy 1893-ban épült a pécsi Scholtz-féle "Új Sörgyár" évi 40 000 hl /VÁRADY F. 1896./, a nagykanizsai, a soproni 1896-ban 25 000 hl kapacitással, Budapesten pedig 1894-ben a Polgári Sörfőző RT, 1895-ben a Királyi Sörfőző RT./.

II. A hazai sör- és malátaipar területi elhelyezkedése

Az iparág üzemének településében közreható földrajzi tényezők

Természeti tényezők

1./ A sörgyártáshoz nemcsak nagymennyiségű, de különleges minőségi követelményeknek megfelelő vízre van szükség.

2./ A söripar egy része az országnak azon a területeire települt, ahol éghajlati okok miatt a nagyobb méretű bortermelés nem lehetséges.

3./ Sörárpát termelő vidékeinkre /részletes ismertetésüket lásd később/ malátagyáraink települtek, amelyek az iparág fejlődésével kb. az 1880-as évektől területileg is elváltak a sörgyáraktól.

Társadalmi-gazdasági tényezők

1./ A nagy sörgyárak túlnyomó része a 19. sz. végétől elsősorban a nagy fogyasztópiacokon /iparvárosokban/ létesült.

Befolyásolta a fenti törvényszerűséget az italfogyasztás tradíciója /a németlakta vidékeken, a dunántúli városokban és a Bánátban nagy múltja volt a söriparnak és a sör fogyasztásának/ és az egyes vidékek lakosságának foglalkozás szerinti összetétele, kereseti viszonyai stb. A sör inkább a városi iparosok és munkások itala volt, parasztok kevésbé fogyasztották.

A fenti megállapítások helyességét a maláta és sörgyártás 20-nál több főt foglalkoztató nagyüzemei területi megoszlásának adatai /az 1900. évi NÉPSZÁMLÁLÁS 2. II. adatai szerint/ a százdafordulóról is igazolják:

a./ Malátagyáraink részben az európai viszonylatban is kiváló minőségű sörárpát termelő Kisalföld peremén és a Vág

völgyében /Nyitra, Vradist, Vágújhely, Sopron, Pozsony/, Horvátországban /Zágráb/, valamint a magyar sörgyártás - kedvező közlekedési helyzetének előnyeit élvező - centrumában, Budapesten működtek. /Utóbbiak közül az 1898-ban alapított "Export" és az 1906-ban alapított Deutsch-féle malátagyár csaknem kizárólag külföldre termelt. - PILÁSZY GY. - KISS B. 1966./.

b./ Söriparunk Budapesten, a legnagyobb fogyasztóhelyen való koncentrálódását mi sem jellemzi jobban, minthogy a történelmi Magyarország sörtermelésének 57-60 %-a, az iparágban foglalkoztatottaknak pedig 52,7 %-a tömörült a fővárosban. Kőbánya és Budafok peremvárosainak természeti adottságai /jó minőségű víz és a tortonai-szarmata mészkőbe vájt óriás pincerendszer/ kedveztek a sörgyártásnak. A Dréher-Haggenmacher sörgyárak malátaszérűi a gyár és a környező városrész alatt 20-30 m mélyen húzódó 32 km összhosszuságú járatokban 40 000 m² területen fekdtek. /Az üregek egykor mélyműveléses kőbányák voltak/.

Vidéki sörgyáraink egy része a Kisalföld peremvárosaiban /Magyaróvár, Pozsony, Sopron, Nyitra/, a Felvidéken /Túrócsentmárton, Besztercebánya, Poprád, Kassa, Podhering/, és főként a németlakta Bánságban /Csiklovala, Ujarad, Temesvár, Pancsova/, Bácskában /Óbecse/, valamint egyes erdélyi szász városokban /Brassó, Beszterce/ működött. A Dunántúlon /Pécsen 2 gyár, Nagykanizsa/ és Horvátországban /Zágráb/ csak néhány nagyobb városban folyt nagyüzemi sörgyártás.

1910-ben a 20-nál több főt foglalkoztató sörgyárak területi elhelyezkedésének alapvonásai lényegében megegyeznek a századfordulói képpel, azzal a kiegészítéssel, hogy főként a Felvidéken, Erdélyben, a Bánátban és Bácskában szaporodtak meg a sörgyárak, részben kis sörfőzőkből való felfejlesztéssel, részben új gyárak alapításával. /Vihnyeposzerény, Nagybecso, Ór-

hegyalja, Nagymihály, -- Váradszöllős, Torda, Nagyszeben, ~~Ma-~~
rosvásárhely, Kolozsvár, Kézdivásárhely, -- Nagybecskerek,
Nagyszentmiklós, Versec, -- Apatin/. Néhány erdélyi magyar
/székely/ település kivételével új üzemeket nemzetiségi /el-
sősorban németlakta/ településeken alapítottak. Továbbra is
feltűnő a sörgyárak teljes hiánya az Alföldön, a homokvidékek
filoxera immunitását kihasználó nagyarányú szőlőtelepítések
és a parasztság szegénysége miatt.

Vidéki sörgyáraink szaporodása ellenére 1910-ben a magyar
sörtermelésnek még nagyobb hányada /64 %-a/ koncentrált
Budapestre /a foglalkoztatottak aránya viszont az 1900-as
szinten maradt/. Az ilyen méretű koncentráció eredményeképpen
az előállított sörtermékek egésze számára a főváros lakossága
a 19. sz. végétől már nem adott elég piacot, ezért a budapes-
ti sörgyárak az ország legkülönbözőbb vidékein helyezték el
versenyképes gyártmányaikat.

Az első világháborút követő békeszerződés által kijelölt
új határok között viszont - a malomiparhoz hasonlóan - tekin-
télyes kapacitásfelesleg jelentkezett a budapesti söriparban,
amely azonban még termelésének csökkentése után is, 1920-ban
az iparág hazai dolgozóinak 72,7 %-át foglalkoztatta, a sör-
termelésből pedig a két világháború között 87-93 %-al része-
sedett. /2. ábra/.

Sörgyáraink területi elhelyezkedése a két világháború
közötti időben végeredményben alig változott, új gyárak nem
épültek. /Átmenetileg - 1932-1940 között - szünetelt a sör-
gyártás Nagykanizsán, véglegesen megszűnt a kaposvári sörgyár
/1933/, a mosonmagyaróvári /1935/ és a kőszegi /1933/. Terü-
letileg rendkívül egyoldalúan megoszló söripart hagyott ránk

örökségül a kapitalista gazdaság a felszabaduláskor, Budapesten és a Dunántúlon tömörülnek az üzemek, az Alföldről és az Északi-Középhegységből teljesen hiányoznak.

A söripar Budapesten való koncentrálódása az 1950-es évek közepéig, a 30-as évek elejéhez hasonlóan igen nagyméretű volt. 1954-ben a vidéki gyárak /Pécs, Sopron/ csak a termelés 13 %-át szolgáltatták, majd a nagykanizsai sörgyár teljes rekonstrukció utáni, 1956-ban történt beindítását követően emelkedett a vidék részesedése, de még 1968-ban is a termelésnek mindössze 27 %-a volt.

III. Az iparág üzemi koncentrációjának alakulása

Több időszakot különíthetünk el, amelyekben más és más gazdasági mozgatóerők hatásaként az iparág üzemi koncentrációja egészen ellentétes képet nyújt.

a./ A XIX. sz. közepétől 1890-ig.

Gyors és egyenletes üzemi koncentráció ment végbe, a technikai fejlődés és a kapitalista verseny eredményeképpen a kisüzemek tönkrementek, a nagyüzemek pedig növelték termelésüket /1. táblázat/. Elsőizben nagyüzemi sörtermelés 1855-ben indult meg hazánkban a "Kőbányai Serház Társaság" üzemében - a mai 1. sz. malátagyár helyén - amit 1862-ben Dréher Antal vásárolt meg. 1862-ben indult meg a Barber és Kluzemann-féle üzem, amely 1867-ben "Első Magyar Részvény Serfőzde" nevet vette fel. /2. sz. tp./. Az 1880-as években a ^Haggenmacher család épít nagy sörgyárat a Maglódi uton.

b./ A filoxéra pusztításának idején létrejött sörkonjunktura hatásaként néhány évig /1894-ig/ viszont növekedett a

sörgyárak száma, mivel az ekkor is végbemenő centralizálódási folyamatot túlkompenzálták az új gyárak alapításával.

c./ 1894-től egészen az 1950-es évekig tartott az üzemi koncentráció magasabb szintre emelkedése. 1894-ben kezdte meg működését a Polgári Rt. /a Hitelbank égisze alatt/, 1895-ben pedig a Királyi Rt. sörgyára. Mindkét nagykapacitású üzem megjelenése a kisebb sörfőzők egész sorát tette versenyképtelenné, de 1900-ban a Királyi Sörfőző Rt. is csődbe jutott, helyén malátagyárat létesítettek, amelynek többségét a Deutsch család szerezte meg. 1912-ben a ^Hazai Bank alapította Fővárosi Sörfőző Rt. gyárában indult meg a termelés.

A századforduló után a tőkés verseny eredményeképpen csak néhány tőkés csoport kezében összpontosult a magyar söripar 70-80 %-a. Az 1920-as évek elején a fővárosi söripar visszafejlődött, az első világháború előtti 6-tal szemben 1924-ben már csak 4 sörgyár termelt, de ezek közül is csak 2 volt igazi nagyüzem /1000-1000 főnyi munkáslétszámmal/. A másik két üzem közül az egyik még jelentősebb /205 főt foglalkoztató/ a másik 56 főt foglalkoztató malátagyár azonban a nagy sörgyárak mellett már alig nevezhető számottevő üzemnek /FARKASFALVI S. - 1928; 1930./ . 1923-ban a Dreher, a ^Haggenmacher és a Részvény sörgyárak konszernbe tömörültek.

Egy évtizeddel később, 1933-ban a konszernbe tömörült üzemek közös vállalatot alapítottak, majd 1934-ben a "Polgári" /Tószeghy-Fröud-féle/ érdekeltséggel közösen megvásárolták a Fővárosi Sörfőző Rt. részvény-többségét és leállították a gyárat. 1938-ban hazánkban már csak 8 sör- és malátagyár működött, de ezek is jórészt egymás érdekkörébe tartoztak és tulajdonképpen csak két önálló söripari egység a "Dreh.-Haggen.-Részvény Rt." és a "Polgári Rt." működött. /A pécsi és soproni gyárak

"Polgári" érdekeltség voltak/. 1939-től a felvidéki területen két /érdekeltségen kívüli/ kisebb sörgyárral /Kassán és Órhegy-alján/, 1940-től pedig Erdélyben a nagyváradi sörgyárral egészült ki iparágunk /A MAGYAR GYÁRIPAR .... 1942./.

Az 1948-as államosítást követő szakosítás során a volt tőkés vállalatokról leválasztásra kerültek a nem söripari jellegű üzemek /cukorka, csokoládé, növényolaj és textilüzemek, szállodák/. Nem számoltak azonban az 1949-es szakosítás során a sörfogyasztás várható fellendülésével és a konzerviparnak adták át az üzemen kívül helyezett "Fővárosi Sörgyár"-at.

Iparágunk jelenlegi koncentrációja mértékének megítéléséhez az alábbi 2. táblázat szolgál

2. táblázat

Néhány európai ország és hazánk söriparának koncentrációja^x

Egy termelőhelyre jutó átlagos létszám 1958-64 között

Lengyel- ország	NSZK	Francia- ország	Hollandia	Nagy-Bri- tannia	Magyar- ország	Olasz- ország
102	36	59	140	118	104	100

Egy gyártelepre jutó termelés 100 hl/év /1965-66./

Bulgária	Magyarország	Lengyelország	Csehszlovákia
293	1 181	153	184

^xAdatforrás: HEGEDŰS Miklós: Néhány európai ország és hazánk élelmiszeriparának koncentrációja. - Élelmezési Ipar, XXII. évf. 1968. 2. sz.

Országunk söripara tehát az üzemi koncentráció és termelékenység terén az élvonalban van, megelőzve olyan fejlett sör-

iparral rendelkező országokat, mint az NSZK, Csehszlovákia, Lengyelország stb.

III. A sörtermelés és fogyasztás alakulása

Rendkívül érzékenyen reagál a sörfogyasztás /ezen keresztül a sörtermelés/ a lakosság életszínvonalában beálló változásokra. Ezért a periodikusan jelentkező kapitalista gazdasági válságok idején a vásárlóerő csökkenésével mindig nagyméretű visszaeséseket szenvedett az iparág /L. 2. ábrát és a 3. táblázatot/.

3. táblázat

A sörfogyasztás Magyarországon 1890-1968 között^x

Év	liter/fő
1890	3,7
1900	7,3
1910	13,0
1920	5,0
1930	5,0
1933	2,0
1938	3,3
1943	9,55
1946	1,58
1950	8,4
1960	33,4
1964	42,0
1966	46,3
1968	48,9

^xAdatforrás: IVÁNY István: Maláta és söripar.-Magy. Stat.Szle. XVII.évf.4.sz., valamint szerző által számított adatok.

Nagy törést jelentett az első világháború utáni új államterület fajlagos vásárlóerejének és fogyasztásának hirtelen visszaesése.

Jellemző a burzsoá statisztikusok felfogására /SURÁNYI-
-UNGER - 1935./, hogy az első világháború utáni csekély mennyiségű sörfogyasztást a fogyasztók egészségügyi felvilágosultságának /a sör ártalmas!/, és a borkereskedelem jobb megszervezésének tulajdonítják.

Már a két világháború közötti időszakban megkezdődött a vidéki sörfogyasztás részesedésének emelkedése. 1929-ben pl. a budapesti ember átlagosan még több mint 13-szor annyi sört fogyasztott mint a vidéki, de már 1934-ben csak 9-szer annyit. Ennek megfelelően az ország sörfogyasztásának 1929-ben még 3/5 része, 1934-ben viszont már csak alig a fele jutott a fővárosra /SURÁNYI-UNGER, 1935/. E jelenség azonban akkor még nem a vidéki lakosság vásárlóképessége növekedésének, hanem a fővárosi proletáriátus életszínvonala gyors csökkenésének az eredménye.

A felszabadulás óta népünk jövedelem-emelkedésének hatására az élelmiszerfogyasztás szerkezete átalakult. Növekszik a drágább táplálkozás-egészségügyi szempontból is értékesebb élelmiszerek /hús, cukor, tojás, tejtermék, gyümölcs/, valamint az élvezeti cikkek és a különböző szeszesitalok vásárlása.

Az 1950-es évek elejétől hazánkban a fajlagos sörfogyasztás nemcsak abszolút értelemben növekszik állandóan, hanem a föld országai között a keveset fogyasztók kategóriájából napjainkra már a közepes fogyasztók közé léptünk elő. /4. táblázat/

Az átlagos keresetek, az életszínvonal emelkedésén kívül kétségtelenül hozzájárult a sörfogyasztás gyors emelkedéséhez a sör és bor árarányainak változása is.

4. táblázat

Az egy főre eső sörfogyasztás 1966-ban

Ország	liter/fő
Magyarország	46,3
Belgium	120,0 /1965/
Bulgária	29,0
Csehszlovákia	132,1
NSZK	125,8
Anglia	91,0 /1965/
Spanyolország	24,0
Franciaország	41,26
Jugoszlávia	20,2
Lengyelország	25,6
USA	62,0

5. táblázat

A sör és a bor hazai árának alakulása^x

Év	1 liter bor/rizling/ fogyasztói ára	1 liter sör/világos/ fogyasztói ára	1 liter bor árán vásárolha- tó sör/1/
1938 /P/	0,60	0,80	0,75
1949 /Ft/	6,00	4,00	1,50
1955	12,00	5,00	2,56
1959	16,20	6,00	2,70
1970	26,00	8,50	3,05

^xAdatforrás: BAFJS Geyza: A magyar sörtermelés és a söripar
műszaki helyzete. - Ipargazdaság, 12. évf. 1960.
február. - Valamint a szerző által számított
adatok.

A fajlagos sörfogyasztás területi megoszlása

Az egy főre jutó sörfogyasztás megyénkénti eltérése elsősorban az átlagkeresettel és az életmóddal kapcsolatos. Azokban a megyékben a legtöbb, ahol a legmagasabb a jólkereső ipari dolgozók, különösen a bányászok aránya, amelyekben magasfokú az urbanizáció. /A legiparosodottabb Komárom megyében pl. 10 000 lakósra 2 264 iparban foglalkoztatott fő jut, a munkások átlagkeresete 1966-ban 2 221 Ft az országos 1 803 Ft-tal szemben, a városi lakosság aránya 46,8 %./.

Az egy főre jutó sörfogyasztás 1955-1967 közötti növekedésének üteme országos viszonylatban a jelzett időszakban több mint a kétszeresére, 108 %-kal növekedett.

Az országos átlag alatt maradt a fogyasztás növekedése - a következőkben részletezett gazdasági okok miatt - az alábbi megyékben /6. táblázat/:

1. A már régi szénbányászati, nagyipari-multu megyékben, mivel itt a fő sörfogyasztó népréteg, a bányászok és az ipari munkásság arányszáma főként az 1950-es évek első felében nőtt meg, az 1960-as években a szénbányászatban foglalkoztatottak aránya már stagnált. Erre a kategóriára szélső példa Komárom megye, de viszonylag kis mértékben növekedett a sörfogyasztás Veszprém, Borsod, Nógrád megyékben is. E megyék a sörfogyasztásban már az 1950-es évek végére az élvonalba kerültek.

2. Budapest fajlagos sörfogyasztása az ipar erős koncentrációja miatt már 1945 előtt is magas volt, a viszonylag "telített" piac tehát már nem tudott gyorsan bővülni.

3. Ugyancsak alatta maradt a fogyasztás emelkedése az országos átlagnak néhány olyan mezőgazdasági megyében, ahol a termelés és a mezőgazdasági jövedelem színvonalának emelkedése

lassabb volt /Heves, Hajdu/.

Az országos átlagnál gyorsabb ütemben növekedett a sörfogyasztás az alábbi területeken:

1. Az 1950-es években még kevés sört fogyasztó szélsősegesen mezőgazdasági profilú megyékben /a szocialista mezőgazdaság megszilárdulásával és az iparosodással együttjáró gyors jövedelemnövekedés eredményeképpen/, de e megyékben még mindig az országos átlag alatt van a fogyasztás /Békés, Szabolcs, Tolna, Szolnok, Bács-Kiskun/. - Még e kategórián belül is számottevő sörfogyasztási különbség állt elő a csak kevés bort termelő Békés és Szabolcs megyék, valamint a nagy bortermelő Bács-Kiskun megye között. Az utóbbi iparosultsága ugyan éppen olyan alacsony, mint a többi megyéké, de a nagy tömegű kommersz-bor termelés egy kissé fékezte a sörfogyasztást.

2. Ugyancsak az országos átlagnál gyorsabban emelkedett a sörfogyasztás azokban a megyékben is, ahol a vidéki sörgyárak működnek. Ezek közül Baranyában és Győr-Sopronban a fajlagos fogyasztás már 1958-ban is, éppen úgy mint napjainkban, átlagon felüli, ugyanis a pécsi és soproni sörgyártás a felszabadulás után is megszakítatlanul folyt. Természetesen Baranya és Győr-Sopron megyékben az átlagosnál erőteljesebb urbanizáció és az uránbányászatban, ill. a feldolgozó iparban foglalkoztatottak számának jelentős növekedése ugyancsak segítette a jelentős sörfogyasztás-emelkedést. - Másként alakult a helyzet Zalában. Mivel a nagykanizsai sörgyár termelése 1947-1956 között szünetelt, és mivel a helyi tömegborok általános fogyasztásának fékező hatására 1958-ban még nagyon kevés sört fogyasztott a megye, később viszont a helyi sörök megkedvelése és főként Zalaegerszeg gyors iparosodása eredményeképpen e megyében emelkedett leggyorsabban a sörfogyasztás /221 %-kal/!

A sörtermelés /az 1. ábra tanúsága szerint is/ minden időben gyorsan igazodott a fogyasztáshoz. Abszolút mennyiségi adatai azonban - az államterület többszöri változása miatt - nem alkothatnak homogén sort, ezért csak egy-egy történeti időszakon belüli elemzéshez értékesíthetők.

Kevés olyan fogyasztási cikket előállító iparág működik hazánkban, amelynek termelése oly gyorsan emelkedett volna, mint a söriparé: 1938-1968 között 16,6-szorosára.

Sörtermelésünk évi növekedésének üteme az utóbbi években a közepes fogyasztási szint elérése és az ármódosítás /1962-ben/ után lelassult:

Az 1950-1960 közötti időszakban átlag évi 16,8 % a növe-					
kedés	1960-1963	"	"	"	4,4 "
	1963-1968	"	"	"	4,0 "

/6. táblázat/.

IV. A söripar nyersanyag-ellátása

A sörgyártás két legfontosabb alapanyaga a kétsoros tavaszi sörárpa és a komló. Az árpából először malátát készítenek, tehát ez a félgyártmány a közvetlen alapanyag.

Sörárpatermelés - malátagyártás

Szélsőséges hőmérsékleti- és csapadékviszonyok nem felelnek meg a sörárpa éghajlat igényeinek, hegyvonulatok árnyékában viszont jó termést hoz. Középkötött, meszes, vályogos talaj kedvez legjobban termesztésének. A Kárpát-medence a sörárpa termelésben majdnem optimális termelési terület. Legmegfelelőbb termőhelyei: Nógrád, Heves, Szolnok, Tolna, Zala, Baranya /Magyarbóly, Villány, Pécsvárad/, Győr-Sopron, Vas megyék.

6. táblázat

Az egy lakosra jutó sörfogyasztás megyénként

Megye	Sörfogyasztás átlaga		Index 1967 az 1955 ará- nyában
	1955 liter/fő	1967	
Győr-Sopron	23	53,9	234
Komárom	51	72,2	141
Vas	22	48,4	220
Zala	11	35,4	321
Veszprém	30	58,1	193
Somogy	22	49,2	223
Baranya	23	62,5	271
Fejér	26	55,7	214
Pest	21	49,2	234
Budapest	37	62,7	169
Bács-Kiskun	16	35,5	221
Csongrád	10	46,4	257
Nógrád	30	59,3	197
Heves	23	47,6	206
Szolnok	20	44,2	221
Békés	17	41,0	241
Borsod	26	46,2	177
Szabolcs	13	32,8	252
Hajdu	19	37,5	197
Tolna	17	42,7	251
Ország	24	48,9	201

A széadeleji Magyarországon a Felvidékről származó "tót árpa" nagyon finom és vékony héja, kis fehérje- és nem ritkán 80 %-on

felüli extrakt tartalma révén az egész világ egyik legkeresettebb sörárpája volt.

Sörárpánk kiváló minősége miatt már a XIX. század második felében exportáru, főként Észak-Németországba és más nyugati országokba szállították.

Az 1901-1910 évek átlagában az akkori Magyarország területén 1 231 000 t tavaszi árpát termeltek, ebből 48 000 t-t dolgoztak fel belföldi sörgyártáshoz, 41 000 t-t maláta, 400 000 t-t árpa formájában exportáltak. A többit takarmányozásra használták.

Hazánk tehát bőségesen rendelkezett a sörgyártás legfontosabb alapanyagával. Mivel az első világháború után az alacsony belső fogyasztás miatt a sörgyártás erősen visszaesett, az egykori sörgyári épületekben malátaüzemek indultak be. Malátagyártásunk rohamosan emelkedett, kihasználva a magyar maláta jó hírnevével kapcsolatos export-konjunkturát.

Amíg az 1901-1910-es évek átlagához képest malátaexportunk az 1930-as évekre a 10-szeresére emelkedett, ugyanezen időszak között a tavaszi árpa termelés 60 %-kal csökkent /IVÁNY I. -1939./. Jellemző az export fontosságára, hogy a belföldi malátafogyasztás a termelésnek mindössze 15 %-át vette igénybe /PILÁSZY-KISS - 1966./. A sörárpa azon kivételes cikkeink közé tartozott, amelyből sohasem volt túltermelés kiterjedt külföldi piaca miatt. Vásárlói a második világháború előtt már főként tengerentúli országok voltak, különösen figyelemreméltó az amerikai kontinens importja.

/7. táblázat/

Felszabadulásunk óta a sörárpatermelés területi megoszlásában a multhoz képest végbement legjelentősebb változást az alföldi megyék részesedésének növekedése jelenti. Sajnálatos,

7. táblázat

A malátarexport megoszlása 1938-ban^x

Ország	t	%
Belga-Kongó	23,60	0,08
Belgium-Luxemburg	598,20	1,97
Brazília	3 308,10	10,91
USA	6 183,20	20,41
Hollandia	2 274,00	7,50
Izrael	89,40	0,30
Olaszország	1 190,60	3,92
Svájc-Lichtenstein	7 549,80	24,93
Egyéb országok összesen	9 088,10	29,98
Összesen: 30 305,00		100,00

^xAdatforrás: IVÁNY István: Maláta- és söripar. - Magy. Stat.
Szemle, XVII. évf. 1939. 6. sz.

hogy a legkiválóbb termelési adottságú Zalában jelenleg a termelés messze elmarad a lehetőségektől.

/8. táblázat/

Sörárpa szükségletünk az 1960. évi 58 400 t-ről^{xx} 1970-re a terv szerint majdnem megduplázódik, 92 354 t-ra emelkedik /NÉMETHY L. - 1963. 6./. A Söripari V. ezt a mennyiséget termelési szerződések kötésével lényegében belföldről biztosítja.

Malátaiparunk döntő része Budapesten koncentrálódik, vidéken az utóbbi évtizedekben igen sok területi változást szenvedett, jelenleg csak Nagykanizsán folyik malátatermelés /9. táblázat/. Nem mondható kedvezőnek a nagykanizsai gyár nyersanyag-

^{xx}Importtal együtt

8. táblázat

A felvásárolt sörárpa megyénként 1961-66 évek^x
átlagában^{xx}

Megye	Vagon	§
Győr-Sopron	397,4	8,91
Komárom	84,0	1,88
Fejér	229,4	5,13
Veszprém	66,6	1,49
Vas	264,0	5,91
Zala	2,0	0,04
Somogy	51,4	1,15
Tolna	82,0	1,83
Baranya	268,6	6,01
Bács-Kiskun	120,4	2,69
Nógrád	322,8	7,23
Heves	324,2	7,27
Szolnok	499,4	11,20
Csongrád	158,8	3,55
Békés	265,2	5,94
Hajdu	116,8	2,61
Szabolcs	70,0	1,56
Borsod	1 140,8	25,60
<hr/>		
Ország	4 463,8	100,00

/Lásd még a 4. ábrát!/

^xAdatforrás: KÉKESI Ferenc: Borsodi Sör- és Malátagyár I. -
Söripar, 1967. 4. sz.

bázisa, ugyanis éppen az ország legkevesebb sörárpát termelő
megyében fekszik.

9. táblázat

A malátatermelés területi megoszlása

Év	T e r m e l ő h e l y e k			
	Budapest	Sopron	Pécs	Nagykanizsa
	/4 üzemben/			
	M a l á t a t e r m e l é s t o n n á b a n			
1950	1 780	58	40	-
1951	3 268	57	66	-
1952	2 761	89	75	-
1953	2 983	81	79	-
1954	3 174	82	77	-
1955	3 409	83	26	-
1956	3 137	73	-	-
1957	3 986	102	-	113
1958	4 134	98	-	99
1959	4 020	108	-	125
1960	4 116	103	-	128
1961	4 275	114	-	158
1962	4 501	114	-	161
1963	4 619	115	-	77
1964	4 711	118	-	-
1965	4 455	70	-	650
1966	4 491	-	-	1 284
1967	4 786	-	-	1 302

Amíg az egy főre jutó magyar sörtermelés 1938-ban a világ-
-átlagnak csak egyharmada /3,3 liter/ volt, 1963-ra már három-
szorosára /40,0 liter/ növekedett. Ezzel ellentétben malátater-
melésünk, amely 1938-ban a világtermelés 1,1 %-át tette ki,
1963-ra már csak 0,7 %-ára esett vissza /mennyiségben csak

1960-ra érte el az 1938-évi termelési szintet/.

A felszabadulás utáni nehéz takarmányhelyzet, majd az 1950-es évektől rohamosan növekedő sörtermelés igénybevétele miatt a malátaexport részaránya /mely 1955-ben a megtermelt mennyiség 22 % volt/ a szocialista fejlődés alatt nem, és abszolút mennyiségben is csak 1960-ban érte el a háború előtti színvonalat. - Külkereskedelmi kapcsolataink strukturális változását hűen visszatükrözi malátaexportunknak az utóbbi évekre jellemző területi megoszlása, amely lényegesen eltér az 1938-astól /1966. évben/:

Olaszország	8 200 q
Románia	7 000 "
Szovjetunió	1 000 "
Hollandia	5 000 "
Libanon	1 600 "
NSZK	8 000 "
Uganda	203 "
<hr/>	
Összesen:	31 003 q

Malátaexportunk gazdaságtalansága./magas előállítási költsége/ miatt 1968-ban teljesen megszűnt.

Komlótermelés

Sörgyártásunk másik fontos alapanyaga a komló.

Régen a sör izesítésére sokféle növényt használtak /fodormenta, zsálya, szagosmüge stb./, ma már szinte az egész világon a komló az egyedüli aroma-adó.

Mélyrétegű, tápanyagdús, kifogástalan kulturállapotú talajon hoz optimális termést. Éghajlati igényei: Mégél ahol az évi közepes hőmérséklet + 7,5--8,0 C°-ot elér; 110--135 napos

vegetációs időtartama alatt 1 500--2 900 C° hőösszeget, 1 600--1 700 napfényes órát igényel. Legkedvezőbb részére a 15--17 C° os hőmérséklet /minimum 10 C° felett kell, hogy legyen a tonyész-
ideje alatt/, a közepes csapadékkal rendelkező, de páradús leve-
gőjű tájak /NAGY I. - RERETVÁS L. - 1964/. E feltételeket leg-
inkább a Dunántúl egyes tájai közelítik meg, az Alföldön éppen
a számára kedvezőtlenebb éghajlat miatt gyengébben fizot.

Az első világháború előtt /átlag 806 ha területen 7 700 mázsás terméssel/ az országon belül megtermelték a sörgyártás-
hoz szükséges mennyiséget. /Felét a Bácskában, 1/4-ét Erdély-
ben, a többit a Dunántúlon és a Felvidéken/. Az 1920-as évek
elején /1921-ben 52 ha/ a szükségletnek csak 1/4-ét termelték
meg, de a csehországi behozatal elkerülése céljából - részben
állami támogatással - 1929-re már elegendő /230 ha/ hazai kom-
lóval rendelkezünk, sőt a sörtermelés válságát követi visszaesé-
se után feleslegeink voltak. 1938-ra ezért kb. 100 ha-ra esett
vissza a komlóültetvények nagysága, ez a mennyiség már csak im-
port komló kiegészítéssel volt elég.

1945-ben mindössze Sátorhelyen, Hild pusztán és Mezőhegye-
sen maradt meg néhány hold ültetvény, de már az 1940-es évek
végén a teljes hazai ellátás lett a cél.

Jelenleg legfontosabb hazai termőhelyeink: Baranya: Vil-
lány, Bóly, Lánycsók, Bikal. Tolna: Dalmand, Szekszárd, Hő-
gyész, Fürged, Irogszemcse /általában a Szekszárd--Siófok kö-
zötti országút mentén/. Fejér: Enying, Mezőfalva, Agárd, Bicske,
Zala: Bak. Győr-Sopron: Horvátkimle /Lajta-Hansági Ág./. Bács:
Sükösd, Bácsalmás, Baja. Csongrád: Hódmezővásárhely. Békés:
Mezőhegyes. Pest: Ujszilvás. Heves: Hatvan, Heves, Füzesabony.
Nógrád: Szirák. Borsod: Mezőnagymihály /4. ábra/.

Komlótermelésünk világháború után az 1960-as években növekedett

neg. Ennek eredményeképpen amíg 1961-ben a hazai szükségletnek csak 38 %-át termeltük meg, 1968-ban már 77 %-át.

Komlótermelésünk fejlődését az alábbi 10. táblázat szemlélteti.

10. táblázat
Magyarország komlótermelése és importja^x

Év	komlóterület kh	átlagtermés q/kh	hazai össz. term.q	import q
1965	1 600	3,5	5 600	1 900
1966	1 700	3,6	6 100	1 600
1968	1 700	3,8	6 500	1 900
1970	1 900 ^{xx}	4,0 ^{xx}	7 600 ^{xx}	1 450 ^{xx}

* Adatforrás: NÉMETHY Lajos: A magyar söripar III. ötéves terve.
III. - Söripar, 1964. 1-2. sz.

^{xx} Tervezett mennyiségek

Egyes elképzelések szerint 1970-re már komlóexportról is lehet szó /200—250 dollár/mázsa áron értékesíthető/, de csak tisztított, kénezett, préselt állapotban.

A sörgyárak nyersanyag- és egymásközi szállítási kapcsolatai

Mivel a sörgyártás legfontosabb alapanyagát előállító malátaüzemeink jelenleg csak néhány sörgyár mellett működnek, a sörgyárakba történő beszállítás zöme az iparág üzei egymásközi szállítási kapcsolatának keretében folyik.

1965-ig Budapesten kívül Sopronban és Nagykanizsán is működtek malátaüzemek, majd a soproni maláta-gyártás megszüntével jelenleg Kőbányáról és az 1965/66-ban évi 1 200 vagon ka-

pacitásúvá fejlesztett nagykanizsai malétagyárból szállítják a sörgyártás legfontosabb alapanyagait.

11. táblázat

A söripar szállítási kapcsolatainak dimenziói

Összes nyersanyag 1963-ban

Honnan?	H o v á ?		
	Sopron	Pécs	Nagykanizsa
Budapest	22 510 q	36 510 q	42 690 q
Nagykanizsa	300 q	11 800 q	-

Malátaszállítás 1967-ben

	Sopron	Pécs	Nagykanizsa
Budapest	4 986 q	755 q	285 q
Nagykanizsa	31 678 q	42 514 q	-

Kukoricadara-szállítás 1967-ben

	Sopron	Pécs	Nagykanizsa
Budapest	-	-	320 q
Nagykanizsa	8 420 q	10 063 q	-

Az utóbbi években tehát egyre inkább Nagykanizsa feladata lett a vidéki sörgyárak malátával való ellátása. Rizstörmelékét főként a karcagi rizshántolóból kapnak a sörgyárak.

Ipari víz

Tulajdonképpen a söripar egyik legfontosabb alapanyaga a víz, amely szigorú minőségi követelményeknek kell hogy megfeleljen, mivel a víz kémiai összetétele a sör ízére, csiraszáma pedig tartósságára is kihat. Organikus vegyületeket, nitritet és kloridot nem tartalmazhat, mert ezek zavarják a gyártási fo-

lyamatot. Az erjedési folyamatokhoz HCO_3 -ban és CO_3 -ban szegényebb vizek használhatók. Döntő a bakteorológiai paraméter /Coli/l/, de fontos a vízben oldott anyagok vegyi összetétele is. A vízkeménység 1-30 német keménységi fok között lehet /TÖRÖK I. 1966./.

A talajvíz tehát fertőzöttsége miatt nem jöhet számításba a sörgyártáshoz, ezért az iparág vízszükségletének túlnyomó részét mélyebb fekvésű rétegvizet megcsapoló furt kutakból nyeri, forrásvizet csupán a pécsi sörgyár használ /a gyártól 200 m-re lévő Bálicsi források vizét gravitációs uton vezetik a viktartályba/, de ez is csak egyharmadát biztosította az üzem szükségletének, ezért 1969-ben új vezeték épült. A söripar a vizigényes iparágak közé tartozik, ugyanis a főzött sör mennyiségének átlag tizszeresét használja fel /mosóvíz/ 1 q maláta gyártásához pedig $1,76 \text{ m}^3$ -t. Mivel sörgyáraink vízszükségletük tekintélyes részét saját kutakból nyerik, nem terhelik különösebben a városok vízvezetékét /vizellátását/.

A soproni sörgyár a régebben furt helyi kutjain és a városi vízművön kívül ujabban a 3 km-re fekvő Ágfalva melletti saját létesítésű "Ligetpataki" vízműjéből elégíti ki vizigényét.

Nagykanizsán a sörgyárhoz tartozó 17 m mély ásott kutak és a távolabbi Potyli mezőben 101,5--300 m mélységig a felső pannoniái-levanti rétegekbe furt kutak szolgáltatják a gyár által fogyasztott víz 94 %-át, míg a városi vízművek csak 6 %kal részesednek.

A kőbányai sörgyárak vizellátását főként a helyben - a miocén réteggösszlet mészköves, homokos, mészsizapos szintjei alatt fekvő kitünő vizadó alapkonglomerátumába - 100--340 m mélyre furt 15 db kut biztosítja. Zömüket még az 1890-es évek-

ben telepítették, ezekben a vízszint 4--22 m-rel csökkent. Kőbánya sörgyárai -- egyéb üzemek 22 db kutjával együtt -- előidézói lettek hazánk egyik legjelentősebb rétegvízszint csökkenésének.

Szükségessé vált az 1950-es évek elejétől gyorsan növekedő sörtermelés vizigényének biztosítására a megcsappant vizű Kőbányán kívül a Rákos pataktól É-ra, Rákoskeresztur és Cinkota által bezárt "Forrásmajor" térségében 5 új /171--211 m mély/ kutat furni, és vizüket mintegy 2 km hosszú csővezetéken a gyárakhoz vezetni.

A kőbányai sörgyárak sajáttermelésű vize kémiai és bakteriológiai vonatkozásban megfelel a követelményeknek, de egyes kutjai 15,6--16,2 C°-os vizének lehűtése többletenergiát igényel. Ujabban jelentős mennyiségű vizet vásárolnak a budapesti sörgyárak a Fővárosi Vízművektől is.

A magyar söriparban felhasznált víz mennyisége: 1966-ban:

Kőbánya	4 293 ezer m ³
Sopron	342 " "
Pécs	373 " "
Nagykanizsa	837 " "
Kirendeltségek	511 " "
	<hr/>
	6 356 ezer m ³

Egyéb nyers- és segédanyagok

Ugyancsak belföldről beszerezhetők az iparág kisebb jelentőségű egyéb nyersanyagai: kukorica és rizs-dara, nyers cukor. Göngyölege is hazai termék, mind a fa, mind az 1967 óta használt aluminium hordó /Jászberényben gyártják/.

A sörgyártás hő /gőz/ és villamosenergia felhasználása számottevő, de a vízhez hasonlóan az energiaszükséglet nagy-

részét saját termelésből /1970-ben 66 %-át/ állítják elő.

Összefoglalva a söripar nyers- és segédanyag felhasználásának népgazdasági kihatását, megállapíthatjuk, hogy hazánk kiváló adottságokkal rendelkezik az alapanyagok előállítására, tehát az iparág termeléséhez nem kell számottevő devizát kiadni.

VI. Munkaerőellátás

A söripar a nem munkaigényes iparágak közé tartozik zárt ciklusú technológiája, magasfokú gépesítettsége és termelékenysége, valamint üzemi koncentrációja miatt. /Ezért termelési költségeinek csak átlag 10 %-át teszi ki a munkabér/.

12. táblázat

A sör- és malátaiparban foglalkoztatottak száma^x

Év	Fő	Sörtermelés hl-ben	Egy foglalkoztatottra jutó sörtermelés hl-ben
1890	1 560	644 900	413,5
1900	3 723	1 414 720	380,0
1910	4 892	2 706 492	553,2
1920	2 642	443 011	167,7
1930	2 546	309 933	121,7
1939	3 176	618 591	194,8
1949	798	472 000	591,5
1960	4 510	3 555 000	788,2
1968	5 577	4 800 000	860,7

^xAdatforrás: NÉPSZÁMLÁLÁS ... 1900-1960 évi kötetei, valamint statisztikai és vállalati adatokból számítva.

A két világháború között a munka termelékenysége látszó-

lag hirtelen csökkent, a fajlagos munkaerő-felhasználás növekedett. Figyelembe kell azonban venni az iparágon belül végbe-ment jelentős szerkezeti változásokat. /A munkaigényes malátaipar súlyának megnövekedése, valamint, hogy az akkori népszámlálások idején a használaton kívüli sörgyári épületekben a sör-
ipari vállalatok kebelén belül egyéb élelmiszer- és könnyüipari tevékenységet folytató dolgozókat is iparágunkhoz számolták/.

Iparágunk tehát a XX. században átlag csak annyi embert foglalkoztatott, mint egy nagy gépgyár. Szakmunkásainak egy részét /főző, cefréző, erjesztő mestereket/ a századfordulón még külföldről hívták be, de az 1920-as évektől már a teljes munkaerőszükségletet biztosítani tudta belföldi dolgozókból.

Mivel a hazai sörfogyasztást az évszakonkénti nagy amplitudó jellemzi, a nyári félév fokozottabb sörtermelése és szállítása idénymunkások beállítását indokolja. Ahogyan a szocialista gazdaság építése fokozatosan felszívta a felesleges munkaerőt, úgy lett gond az idénymunkaerő megszerzése.

A söriparban foglalkoztatottak 71,1 %-a férfi. Helyi lakosságból férfi munkaerőt nagyobb számban csak a jelentősebb nehéziparral rendelkező városokban nyerhetnek sörgyáraink.

Az összes söripari dolgozók közül a helyben lakók aránya telephelyenként igen erős szórást mutat:

Üzemek	Évek	
	1960 %	1965 %
Budapest	58,3	50,1
Sopron	43,0	64,2
Pécs	90,7	91,6
Nagykanizsa	79,1	78,8
Vidéki kirendeltségek	77,8	73,8
Magyar söripar átlaga	65,6	59,7

Említésre méltó, hogy a söriparban az összlétszám öt év alatt 20,5 %-kal emelkedett, ugyanakkor a helyben lakóké csak 9,6 %-kal, tehát tovább csökkent a helyben lakók aránya.

Fővárosunkon kívül mindössze Sopronban magas a bejáró söripari dolgozók számaránya, Pécs egész iparára jellemző a viszonylag kevés ingázó, de figyelembe kell venni az üzemnagyságot is, ugyanis minél kevesebb munkaerőt foglalkoztat egy üzem, annál könnyebb kialakítani a törzsgárdát.

Söriparunk bejáró és üzemi szállásokon lakó dolgozóinak állandó lakhely szerinti megoszlása természetesen - a kiemelkedően sok vidékit foglalkoztató - budapesti üzemekben a leg-tarkább, míg a vidéki gyárak főként csak megyéjük munkaerejét használják.

Feltűnő területi különbségek jelentkeznek a munkaerő fluktuáció méretében is:

Munkaerőváltozás az állományi létszám %-ában 1963-ban^x

Budapest	42,5
Sopron	27,5
Pécs	43,7
Nagykanizsa	29,0
Kirendeltségek	88,7
Vállalati átlag	49,6

^xAdatforrás: CSERNATONY Elemér--DONNER Emma: Munkaerőforgalom és munkaerő ellátás vizsgálata a söriparban. - Söripar, 1965. 1. sz.

A nagy fizikai munkaerőhiánnyal küszködő és sok - a söriparnál lényegesen kedvezőbb - elhelyezkedési lehetőséget biztosító fővárosban, valamint Pécssett /bányászati, ipari centrum-

ban/ a söripari dolgozóknak csaknem fele cserélődik ki, míg a kevesebb ipari munkalehetőséggel rendelkező Sopronban és Nagykanizsán már jóval alacsonyabb a fluktuáció. A magyar söriparban foglalkoztatottak munkahely szerinti megoszlását az 5. ábra szemlélteti.

VII. Értékesítési körzetek

A sör nagy tömeget reprezentáló áru, ezért ésszerű a sörgyáraknak a piacterületre való telepítése. Söriparunk területi elhelyezkedése azonban rendkívül egyenetlen, aszimmetrikus, a keleti országrészről teljesen hiányzik. Mindaddig nem éleződött ki ez az aránytalanság, amíg a vidéki néptömegek sörfogyasztása alacsony szinten állott, tehát a sörgyárak elsősorban annak a városnak termeltek, amelyben működtek, amíg a sör "városi ital" volt.

Iparágunknak a fővárosban való nyomasztó koncentrálódása miatt az első világháború utáni új államhatárokon belül előálló felesleges kapacitás gondot jelentett. A kőbányai sörgyárak ezért Budapesten kívül főként a Dunától K-re eső országrészben igyekeztek piacot szerezni termékeik számára, e területen nem építettek új sörgyárat.

A kapitalista korszakban elvileg egyezményben nem rögzítettek értékesítési körzeteket az egyes sörgyárak számára. Majdnem az ország minden városában kaphatók voltak a különböző sörgyárak termékei, amelyek eltérő minőségükön és - éppen a szállítási költségekkel erősen differenciált - eladási árakon bizonyos területi koncentrálódáshoz vezettek.

A szocialista kormányzásának megindulása után sor került az államosított sörgyárak értékesítési körzeteinek /a "sör-rajo-

noknak"/ kijelölésére.

1951-ben az országban a sörelosztást a belkereskedelmi minisztérium a következőképpen rajonizozta:

1./ A pécsi sörgyár piaca: Baranya megye, Somogy /Kaposvár, Szigetvár, Siófok raktárakkal/, Tolna /Dombóvári, Pincehelyi, Szekszárdi raktárakkal/, majd 1952-ben Nagykanizsát és Zalaegerszeget is idekapcsolták.

2./ A kiskapacitású soproni sörgyáré: Győr--Sopron és Vas megyék.

3./ Budapesté az ország többi része.

1953-ban a belker. minisztérium sajnálatos módon szubjektív hibával terhes ésszerűtlenséggel jelölte ki újra a sör-rajonok határait. Döntése értelmében a budapesti sörgyárak Pécsre és Komlóra is szállíthatnak, Pécsnek pedig fokozottabb mértékben kellett ellátnia Zalát. E minden geográfiai szempontot felrugó döntésnek az lett az eredménye, hogy Pécssett a kereskedelem idült sörhiánnyal küszködött, mivel Budapestről nem küldtek elegendő mennyiségű sört, a gyorsan emelkedő pécsi sörtermelés termékeit pedig távoli területekre kellett növekvő szállítási költséggel fuvarozni.

1956-ban ismét megindult a termelés a még 1947-ben leállított és teljesen felújított nagykanizsai sörgyárban. Ezzel a dunántúli sör-rajonizozást is új alapokra kellett fektetni. Felszámolták a múlt hibáit és a szállítási költségek minimumra redukálása érdekében a következő ésszerű, jelenlegi viszonyaink között leggazdaságosabbnak mutatózó értékesítési körzeteket jelölték ki.

a./ A soproni sörgyáré: Győr--Sopron, Vas, és Veszprém megye Ny-i része.

b./ A nagykanizsai sörgyáré: Zala, Somogy megye és

Veszprém megye K-i fele. /A gyár főfeladata a rohamosan fejlődő balatoni üdülőkörzet ellátása/.

c./ A pécsi sörgyáré: Baranya, Tolna megyék, Bács—Kiskun megye bajai járása.

d./ A budapesti sörgyáraké: az ország többi területe. A rajonok 1967-es határait a 6. ábra szemlélteti.

A söripari kirendeltségek területi megoszlása

Az iparág szállítási feladatainak nagyságát jelentősen növeli az a körülmény, hogy a sör göngyölegei az alapsúlyhoz viszonyítva nagy többletsúlyt jelentenek. Ezért éppen a göngyöleg-ut rövidítése érdekében kirendeltség-hálózatot hívtak életre, telepein a gyárakból nagy ürtartalmu hordókban és tartályokban odaszállított sör palackozása folyik. Sörgyárakból a kirendeltségekre vasuton és egyre inkább tartályautókkal /1963-ban 1/3-át, 1968-ban több mint a felét/ szállítják a sört. Költségelemzés során megállapították, hogy jelenleg hazánkban közuton a palacksör szállítás 32 km-ig, a hordósör szállítás pedig max. 45 km-ig kifizetődő. Különösen a pécsi gyárból rentabilis a gépkocsiszállítás, mivel nincs iparvágánya és a térség hegyi terepe miatt jóval rövidebb a közuti szállítás, mint a vasuti, egyébként is a vasuti szállítást kétszeri átrakás költsége is terheli.

A kirendeltségek területi megoszlását, palackozási kapacitásuk feltüntetésével a térkép melléklet szemlélteti. - Nagyságrendet is figyelembe véve a dunántúli kirendeltség-hálózat üzemei oszlanak meg területileg a legegyenletesebben, az Alföldön viszont Budapesttől távolodva növekszik a palackozók kapacitása, ugyanis a Budapesthez közelebb eső helyekre még a

gyárakban palackozott sört szállítják.

VIII. Söriparunk területi elhelyezkedése változásának perspektívája

A hazai sörfogyasztás rendkívül gyors növekedésével nem tudott lépést tartani a söripar, annak ellenére, hogy több mint tizenhatszorosát állítja elő az 1938 évi termelésnek /az iparág minden üzemét érintő többszörös rekonstrukció eredményeképpen/. Sörfogyasztásunk emelkedése, részben a növekvő idegenforgalom eredményeképpen továbbra is jelentős lesz. Így elkerülhetetlenné válik új sörgyárak építése, amelyeknek a K-i ország-részbe telepítésével egyúttal csökkenteni fogjuk az iparág területi elhelyezkedésének aránytalanságait is. 1960-ban az Orsz. Tervhivatal és Élelmezési Minisztérium Szentest jelölte ki az első felépítendő sörgyár telephelyéül /MARKOS Gy. 1962./, de sem ezt a tervet sem a Csongrádra és Tiszapalkonyára való telepítés tervét nem hagyták jóvá; racionálisabb telepítés-elemzés nyomán a Miskolc közeli Hernádnémeti és Böcs községek közé tervezték meg az 1 mill. hl sör és 12 ezer t maláta gyártására alkalmas gyárat. E telephely kijelölésében közrejátszott a Miskolc környéki Sajó völgyi ipari agglomeráció, mint nagy fogyasztóbázis közelsége, a létesítendő gyár hatalmas vizigényének /1 080 000 m³/év/ a Hernád kavicsos hordalékkupjából való biztosítása /mindössze 5 db 50 m mély kuttal/ és hogy a gyárat az ország jelenlegi legnagyobb sörárpa termelő vidéke /Borsod m./ veszi körül. Malátaüzemének sörárpaszükségletét /évi 16 310 t/ ezért teljes egészében Borsod megyéből szándékoznak fedezni. A sörárpát mindössze 60 km átlagos távolságból szállítják majd az új üzembe. /1966-67-ben a tényleges szállítási távolság

Budapestre 196, Nagykanizsára 130 km volt/. Fűtőanyagszükségletének jelentős részét a 95 km-re fekvő nyirbogdányi kőolajfinomító pakurájából kívánják biztosítani. Felmerült a Borsod megyei tanács részéről az Encs-re való telepítés gondolata is, de az új gyár által ellátandó kirendeltségek átlagos vasuti távolsága Hernádnémetitől csak 58,1 km, míg Encstől 93,1 km, tehát kedvezőtlenebb. Az 1975-re felépülő hernádnémeti gyár tervezett értékesítési körzete Borsod megye /kivétel a Ny-i 1/6 része/, Szabolcs--Szatmár megye, majd a második lépcsőben történő bővítés után a következő területekkel bővülne értékesítési körzete: Hajdu megye, Békés megye ÉK-i része, Heves megye /a DK-en fekvő 1/5 részének kivételével/ és Szolnok megye ÉK-i 1/4-e.

Végleges ellátási körzetének kirendeltségei átlag csak 85 km-re lesznek a létesítendő gyártól, míg Budapesttől ezek átlag 216 km-re fekszenek, tehát a sörszállítás távolsága lényegesen megrövidül.

Lényeges szempont még az új gyár telephelyének kijelölésében, hogy hazánk ÉK-i részén a sörfogyasztás az országos átlag alatt van.

Az új nagykapacitású borsodi sörgyár üzembeállításával lényeges változás áll elő az iparág területi elhelyezkedésében /L. 3. ábrát/.

IX. A sör külkereskedelmi forgalma

Az I. világháború előtt a viszonylag magas sörfogyasztás mellett szükség volt a hazai sörtermelés importsörrel való kiegészítésére, de főként a választék bővítésére. Az 1901--10 között átlag évi 297 ezer importsör főként osztrák, cseh és né-

met területről érkezett, de ugyanekkor a hazai termelésből évi 71 ezer hl-t exportáltunk is a Balkánra és Romániába.

Szinte teljesen szűnetelt a sör külkereskedelmi forgalma a két világháború között. Söriparunk súlyos kapacitásfeleslege miatt magas vámokkal sújtották az importált sört, amely az 1931-38 közötti éves átlagban ezért mindössze 310 hl-t tett ki. Sörreink ez időben már külföldön nem voltak versenyképesek, mindössze évi 1 600 hl-t sikerült exportálni /IVÁNY I. - 1939/.

A felszabadulás után csak 1954-től indult meg a belső termelés elégtelensége miatt a sörimport Csehszlovákiából, majd az NDK-ból, Lengyelországból, mennyisége fokozatosan növekszik. Sörexportunk jelentéktelen, az 50-es évek közepén kulminált, azóta ismét csökken /6. ábra/.

ÖSSZEFOGLALÁS

E dolgozat ágazati iparföldrajzi témával, a magyarországi söripar fejlődésére, területi megoszlására, szállítási kapcsolataira ható természeti és társadalmi-gazdasági tényezők vizsgálatával foglalkozik.

A magyar söripar kibontakozása elválaszthatatlan a XIX. század végén sok iparágat érintő gyors iparfejlődéstől, valamint az urbanizációtól, ezeken keresztül a főként Budapesten és néhány vidéki iparvárosban koncentrálódó fogyasztópiac ki szélesedésétől. A sörtermelés 1890-től végbement igen gyors emelkedését közvetlenül elősegítette a filoxera, amely alatt erősen megcsappant a bortermelés. - A fajlagos sörfogyasztás az 1910-es évektől igen érzékenyen reagált a társadalom ártétegződésére, a gazdasági élet periodicitására, az életszínvonal változására. A sörfogyasztás diktálta a sörtermelés méreteit, ami a két világháború között nagyon visszaesett, viszont ugyanabban az időszakban a malátatermelés és exportja igen jelentős volt. - Soha nem tapasztalt mértékben lendült fel a söripar 1949 után 1968-ban már 16,6-szeresét éri el az 1938. évi termelésnek. Legtöbb sört a legiparosodottabb megyékben fogyasztják.

A kibontakozó söripar területi megoszlásában elsősorban társadalmi-gazdasági tényezők /fogyasztópiac, a lakosság foglalkozás és nemzetiség szerinti megoszlása/ játszottak közre, de kimutatható a természeti adottságokhoz /viz, pincevágásra alkalmas kőzet, nem bortermelő hűvös hegyvidéki területek/ való alkalmazkodás is. Főként a sörgyártás legfontosabb alapanyagát: a malátát előállító üzemek telepítésénél látható a természeti adottságokhoz való alkalmazkodás, zömük a sörárpa termeléshez kiváló éghajlati adottságokkal rendelkező Kisalföldre

és Felvidékre települt. A budapesti nyersanyagbázistól távol eső malátagyárak Kőbányára telepítése is részben természeti adottságnak köszönhető, mivel az ottani nagyon keresett lajtamészkő determinálta az egykori kőbányászatot, amelynek földalatti 32 km hosszú üregei ideális malátaszérűnek kínáltak. Az iparág Budapesten való koncentrálódása az 1920-as évek elejétől 1956-ig 80-87 %-ot ért el, de még 1968-ban is a magyar sör 3/4-ét a fővárosban főzik. Jelenlegi malátüzemeink távol vannak nyersanyagbázisuktól, a fő sörárpa termelő területektől. A Hernádnémeti mellé tervezett új sörgyár viszont nemcsak egy - Budapestről jelenleg költségesen ellátható - nagy fogyasztóbázison /borsodi iparvidéken/, hanem egyúttal a kiugróan legnagyobb hazai sörárpatermelő megyében épül.

1951 óta sörgyáraink piachatárait központilag határozzák meg. A szállítási körzetek /"sör-rajonok"/ jelenlegi kiterjedése lényegesen több geográfiai szempontnak felel meg, mint a korábbiak.

Magyarország a sör külkereskedelmi forgalmában jelentéktelen helyet foglal el, mindössze állandóan növekvő importunk /1968-ban a hazai termelésnek mintegy 10 %-a/ helyi jelentősége említésre méltó, az új gyár felépüléséig enyhíti sörellátási gondjainkat.

I R O D A L O M

- BABOS Geyza: A magyar sörtermelés és a söripar műszaki helyzete. - Ipargazdaság, 12. évf. 1960. febr.
- BRAUWELT c. folyóiratban közölt statisztikai adatok
- CSEBARNATONY Elemér--DOMNER Emma: Munkaerőforgalom és munkaerő ellátás vizsgálata a söriparban. - Söripar, 1965. 1. sz.
- ÉLELMISZER ÉS IPARSIKK FOGYASZTÁS, 1967. - Bp. KFH 1968.
- AZ ÉLELMISZER FOGYASZTÁS ALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON. - Bp. Statisztikai Nyomtatvány- és Folyóirat Kiadó V. 1957.
- FARKASFALVI Sándor: Budapest gyáripára 1921--1926. - Stat.Közl. 56. köt. 1928. 4. sz.
- FARKASFALVI Sándor: A budapesti gyárak üzemi és termelési statisztikája. - Stat. Közl. 55. köt. 1934. 4. sz.
- GULYÁS Béla: Az élelmiszeripar fejlődése a II. ötéves terv időszakában. - Élelmezési Ipar, XX. évf. 1966. 9. sz.
- HEGEDÜS Miklós: Néhány európai ország és hazánk élelmiszeriparának koncentrációja. - Élelmezési Ipar, XXII.évf. 1968. 2. sz.
- HOLLO János: Maláta és sörgyártás. - Bp. 1952.
- IVÁNY István: Maláta és söripar. - Magy. Stat. Szemle, XVII. évf. 1939. 6. sz.
- KÉKESI Ferenc: Borsodi Sör és Malátagyár I. - Söripar, 1967. 4. sz.
- KOTRA Gézáné: /MOSV statisztikai osztályvezető/ Ex verbis 1968.
- MAGYAR STATISZTIKAI ÉVKÖNYV, 1890--1968 évfolyamai.
- A MAGYAR GYÁRIPAR ÉVKÖNYVE ÉS CÍMTÁRA 1942--43. II. évf. - Bp. Stádium 1942.

- MARKOS György: Magyarország gazdasági földrajza. Bp. 1962.
- MIKLÓS Ákos: Az italfogyasztás fejlődésének nemzetközi és hazai sajátosságai I-II. - Söripar, 1966. 2. sz., 1967. 1. sz.
- OSZTROVSZKYNÉ /E. Németh Ágnes/: Szőlőművelés, bortermelés. - Magyar Stat. Szemle, XVII. évf. 1939. 6. sz.
- NÉMETHY Lajos: A magyar söripar III. ötéves terve. I.-III. - Söripar, 1963. 6. sz. - 1964. 1-2. sz.
- NEMZETKÖZI STATISZTIKAI ÉVKÖNYV 1965. - KSH Bp.
- NÉPSZÁMLÁLÁS 1890--1960 /A foglalkozási statisztika országos eredményeinek kötetei/.
- PILÁSZY György--KISS Béla: A magyar malátaexport története. I-II. - Söripar, 1966. 4. sz. 1967. 1. sz.
- STATISZTIKAI IDŐSZAKI KÖZLEMÉNYEK. 1. Élelmiszerfogyasztás Bp. KSH 1966.
- SURÁNYI-UNGER Tivadar: Budapest szerepe Magyarország gazdasági életében 1925--1934. - Stat. Közl. 85. köt. 3. sz.
- SZILÁGYI Ferenc--KÖLKEDI Zoltán: A soproni sörgyár története. Kézirat.
- TÓRÓK Istvánné: A söriparban felhasznált vizek minőségi követelményei. - Söripar, 1966. 2. sz.
- VÁRADY Ferenc: Baranya múltja és jelene. Pécs, 1896.

1. táblázat.

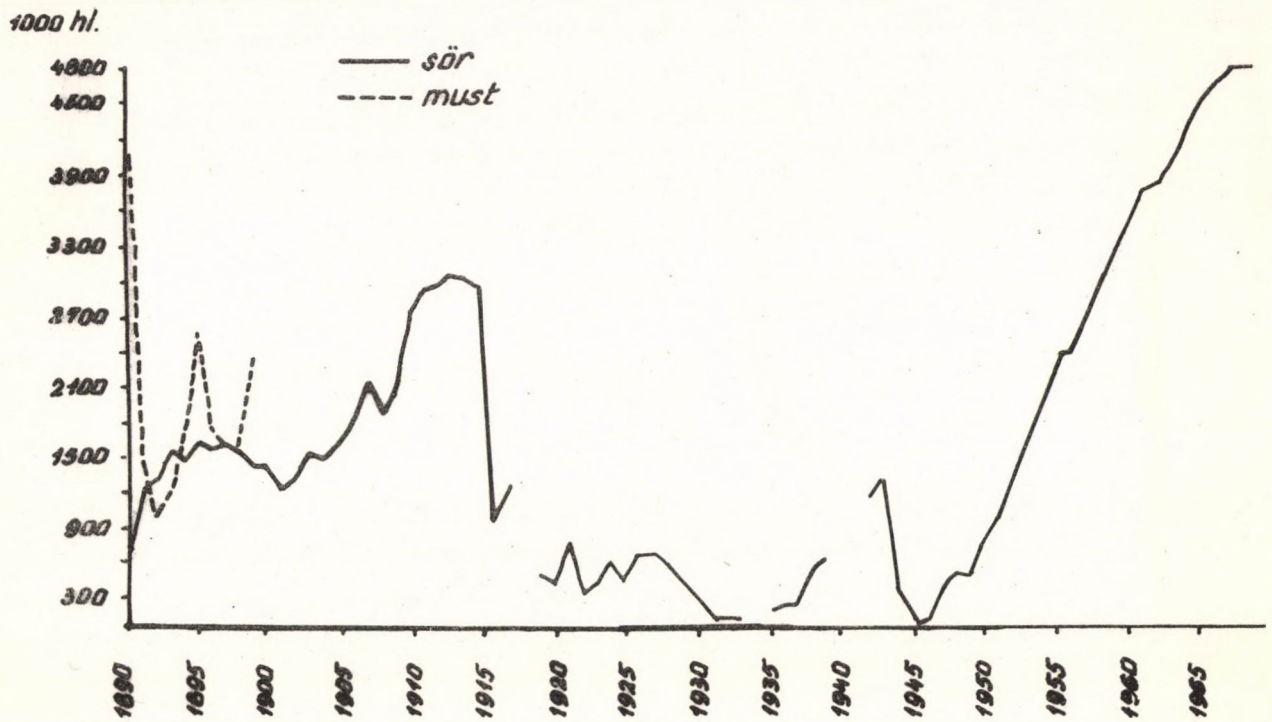
A söripar üzemi koncentrációjának alakulása.
(A Magyar Statisztikai Évkönyv megfelelő évfolyamainak adatai alapján.)

Termelési év	A sörfőzők száma			A sörtermelés mennyisége		A 10.000	A 100.000	Az összes többi üzemben termelt sör %-os része- sedése az ország sörtermeléséből	Bp. részesedése az ország sör- termeléséből %-ban
	Össz.	10.000	100.000	Összesen	átlag 1 sörfőzőre	hl-nél nagyobb termelő- képességű sörfőzőkben termelt sör %-os ré- szesedése az ország sörtermeléséből			
		hl-nél nagyobb ter- melőképességgel							
		hektoliter							
1851	773	?	-	384.000	497	-	-	-	-
1860	490	?	-	665.100	1.357	-	-	-	-
1880	142	?	-	427.000	3.007	-	-	-	-
1890/91	95	9	-	644.988	6.810	-	-	-	57,7
1894/95	108	25	-	1,415.956	13.110	-	-	-	58,7
1897/98	102	28	-	1,604.494	15.730	-	-	-	58,8
1900/01	97	25	-	1,414.720	14.583	-	-	-	56,2
1904/05	90	29	-	1,501.411	16.682	-	-	-	57,8
1907/08	85	34	-	2,156.752	25.374	-	-	-	63,2
1910/11	83	36	4	2,706.492	32.608	29,6	63,9	6,5	53,8
1913/14	86	36	5	3,074.492	35.750	29,7	64,0	6,3	55,9
1917/18	59	15	4	1,261.568	21.383	29,8	59,7	10,5	51,5
1920/21	11	5	5	443.011	40.273	8,1	91,7	0,2	77,2
1923/24	10 ^x	5	4	420.770	42.077	5,5	94,4	0,1	92,7
1927/28	10 ^x	5	4	671.375	74.597	9,1	90,9	-	88,6
1930/31	10 ^x	5	4	309.933	34.437	11,2	88,8	-	88,8
1937/38	10 ^x	4	3	287.682	41.097	8,0	92,0	-	92,0
1943/44	17	7	8	1,340.874	78.874	9,3	90,6	0,1	-
1945/46	6	2	4	165.500	27.586	4,0	96,0	-	94,0

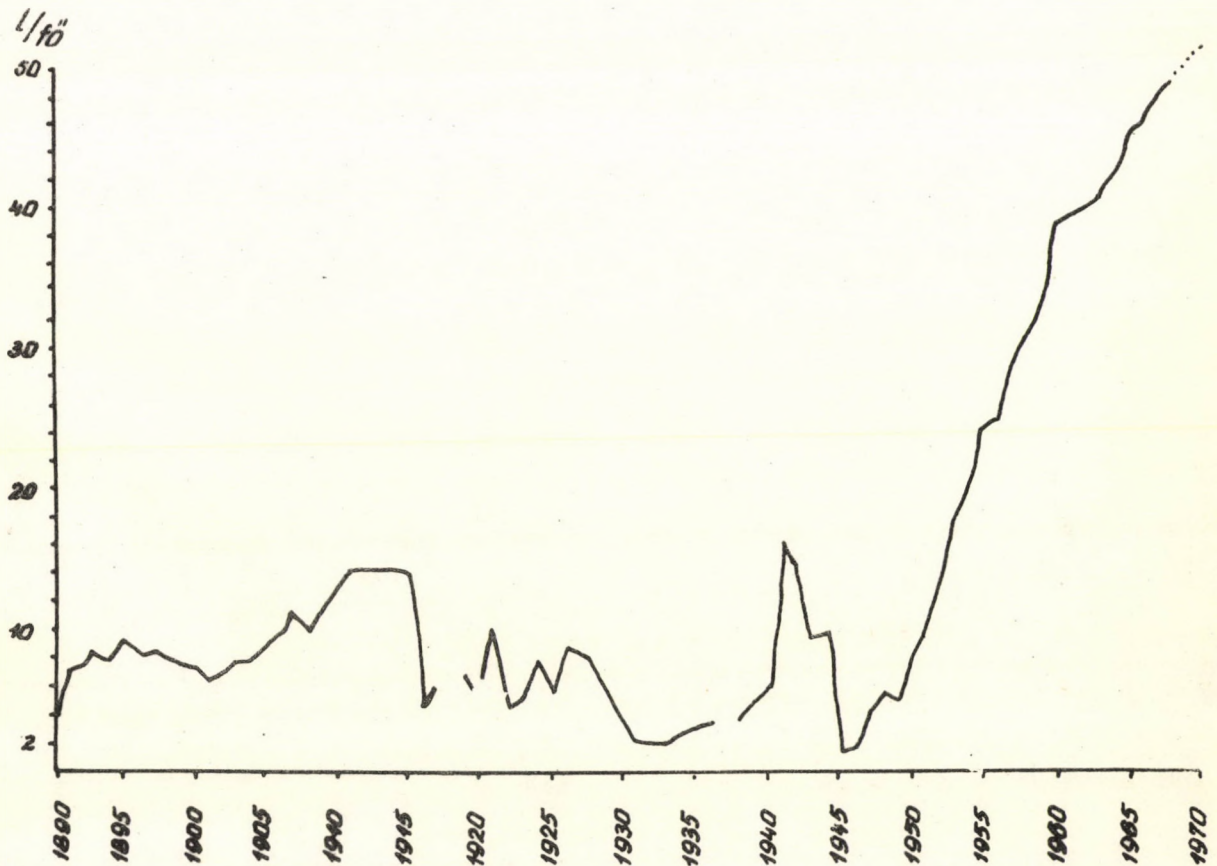
^x Hibás adatok, autentikusabb források szerint a 30-as években már csak 8 sörgyár volt, de az 1 sörfőzőre eső sörtermelés értékét sem kaphatjuk meg, ha az összsörtermelést a közölt 10-el (üzemek számával) osztjuk!

1. ábra.

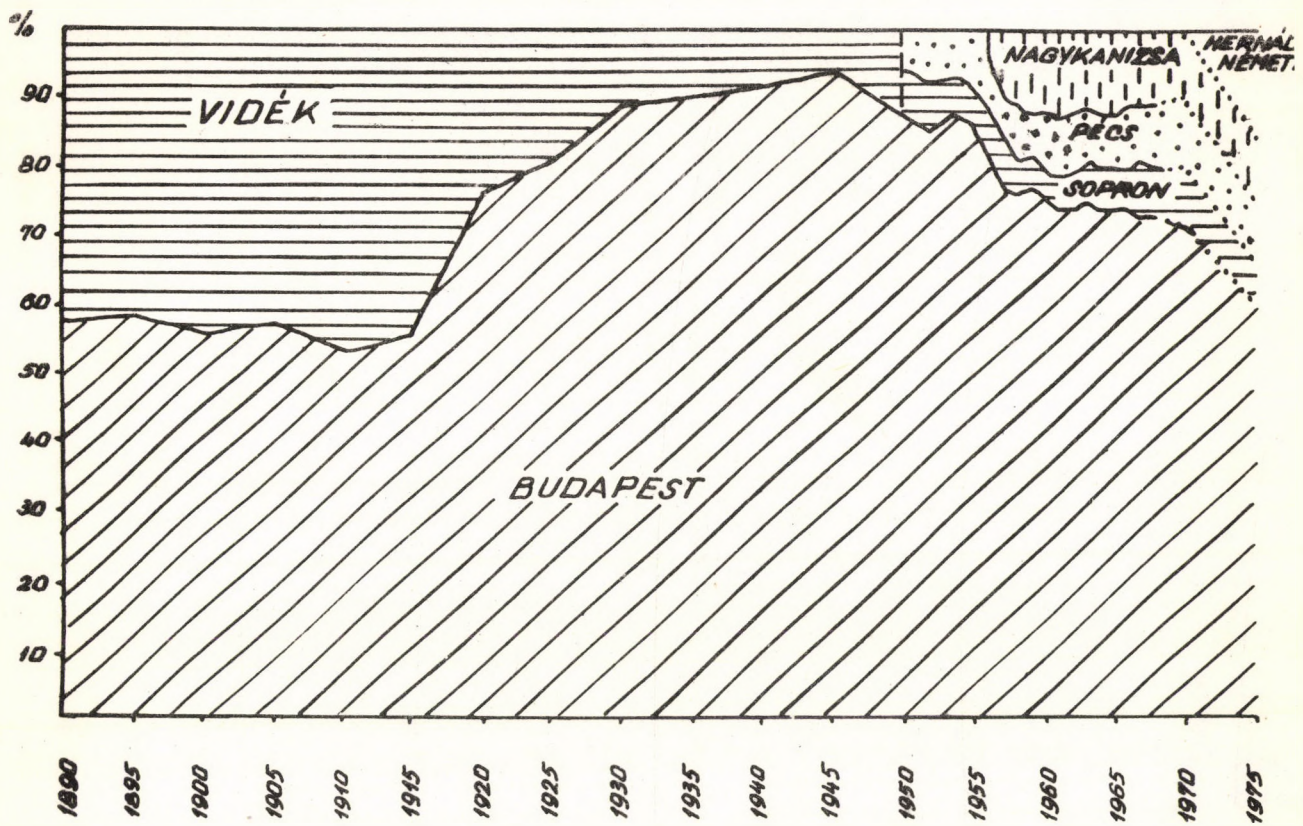

2. ábra.

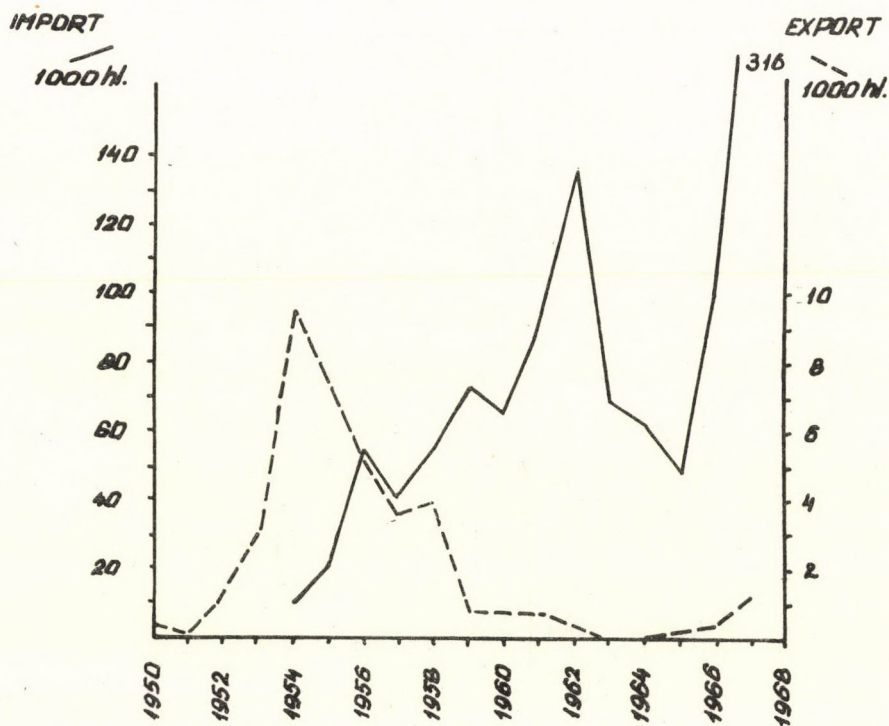

3. ábra.

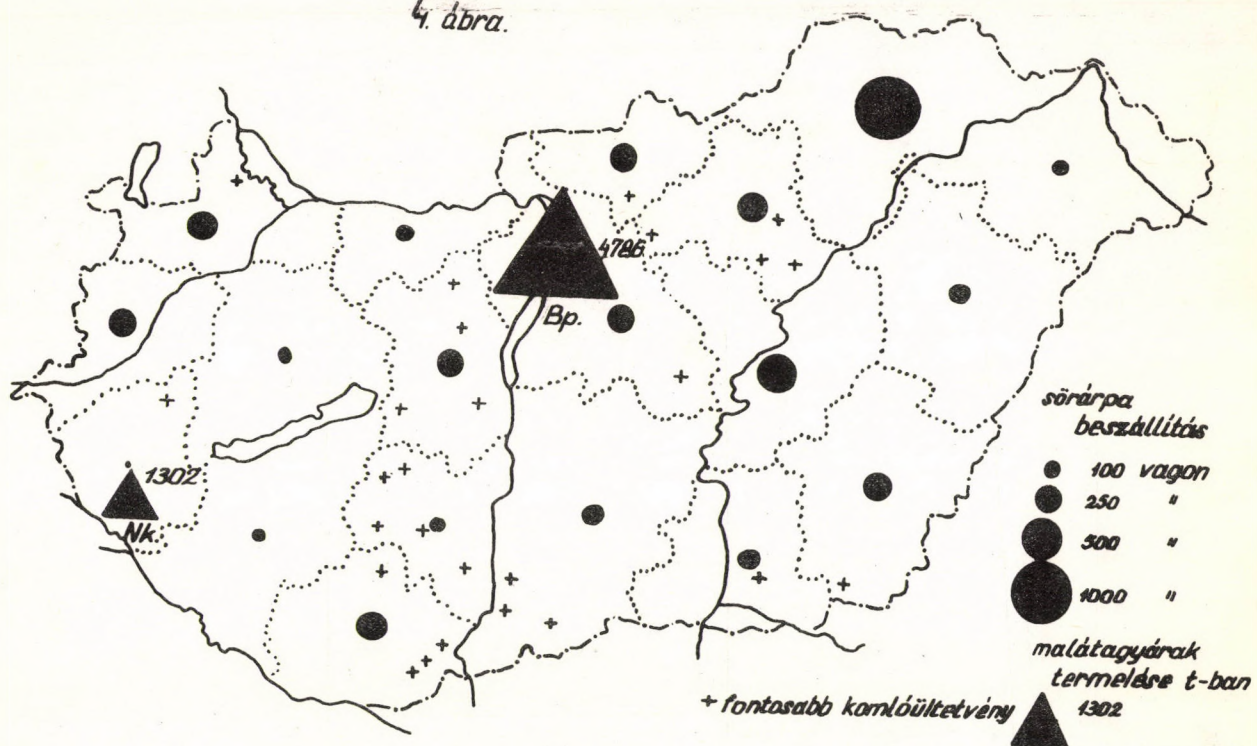

6. ábra.

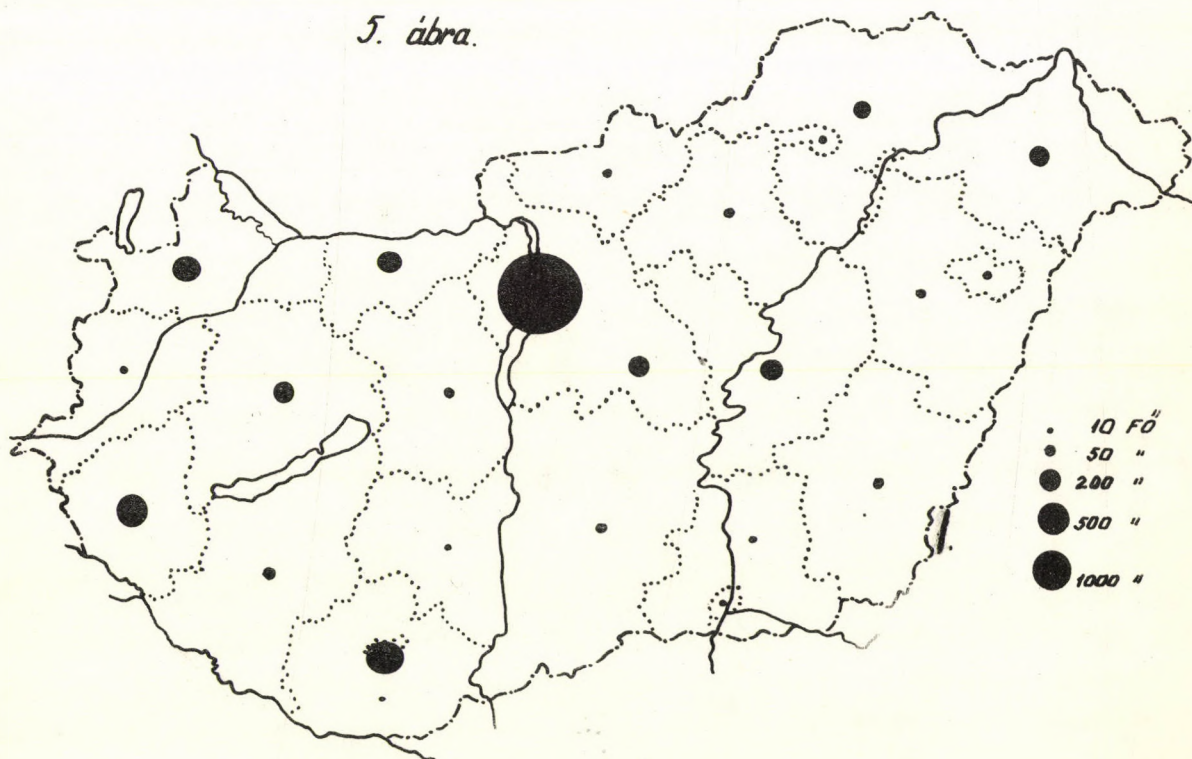

4. ábra.

5. ábra.

A MAGYAR SÖRIPAR TERÜLETI ELHELYEZKEDÉSE 1968-BAN

